

ELŐSZÓ

Élénken él emlékezetemben az a nap, amikor Szent-Györgyi Alberttel először találkoztam. Ez a vietnami háború idején történt, amikor ő egy tudományos találkozón vett részt Chicagóban. Fialat kutatók és diákok tiltakoztak a háború ellen, és azon a napon Albert és honfitársa, Teller Ede a nyilvánosság előtt vitatkoztak. Tellert, a híres fizikust tartják a „hidrogén-bomba atyjának”, és ő büszkén vállalja is.* A vietnami háború idején az ún. „héják” közé tartozott, és ekesszólóan képviselte harcias nézeteit. Nekem azonban érvelése inkább esztelenségnek tűnt. Szent-Györgyi Albert viszont higgadtan vonta kétségbe állításait. Rendkívüli vita alakult ki a két magyar között, akik homlokegyenest ellenkező módon szemlélték a világot.

Aznap történetesen két chicagói rendőrtiszt volt a híres fizikus testőre, akik fegyverrel az oldalukon védték őt a háború ellen tiltakozó, lázongó diákok ellen. Szent-Györgyi Albert viszont egyedül, fegyvertelenül és félelem nélkül érkezett.

Számomra ez a találkozó korunk metaforájának tűnt. Az egyik oldalon a rendőrállam szellemét képviselő zseni, akit a hatalom, a katonaság és a fegyverek védenek. A másik oldalon a békeszerető humanista, fegyvertelenül. A kép jól szimbolizálta a két tudós világnézetének különbségét.

Emlékszem Szent-Györgyi leveleire és cikkeire is, amelyek a *New York Times*ban jelentek meg arról az őrült kalandról, amit vietnami háborúnak neveztünk. A lap szemelvényeket is közölt Szent-Györgyi *Az őrült majom* című kis könyvéből. Az „őrült majom” mára az emberi faj gúnyneve lett. Azt mondják, az összes állatfaj közül az ember a legmagasabb rendű, ő ül a piramis csúcsán. Etikailag, morálisan viszont ő van a legmélyebben. Mark Twain mondta egykor: „Az ember az egyetlen állat, aki el tud pirulni, és

*Teller Ede e könyv magyar kiadásának előkészítése idején, 2003. szeptember 9-én halt meg. – *A szerk.*

8 • SZENT-GYÖRGYI ALBERT

egyben az egyetlen is, akinek erre oka van.” Az ember az állatvilág egyetlen tagja, aki nem szükségből öl, nem szükségből visel háborút.

Végső soron emiatt emelte fel szavát Szent-Györgyi Albert számos könyvében, cikkében és beszédében. Nem úgy gondolta, hogy az ember eredendően rossz, csak még nem használta ki a lehetőségeit. „Kihasználni a lehetőségeket”, erről szólt Szent-Györgyi Albert hosszú élete. Ezért maradt mindvégig külön, aki szembeszállt a konvenciókkal, aki még kilencvenen túl is új utakat keresett, hogy megtalálja a rák gyógymódját, ahogy a skorbutot gyógyító aszkorbinsavat is felfedezte. A független gondolkodó őstípusa volt, aki örökké kutat és állandóan kérdez.

Nekem azonban több volt ennél, és valami más is. Ahogy Einstein és az összes nagy tudós – Albert költő is volt, akinek fantáziája ugyanúgy szárnyalt, mint Einsteiné, Newtoné, Galileié vagy Nils Bohré. A fantázia szárnyalása volt számára a legfontosabb.

Sorsunk manapság a technika szakbarbárainak kezében van. Ők a tudományos gyalogos katonái: fantáziátlan, szürke emberek, akik meg tudják mondani, hogy kettő meg kettő az négy, és az ehhez hasonlókat. Tevékenységük – szerintem legalábbis – az emberi faj kipusztulásához vezet. De ezzel nem törődnek, mert ők csak technológusok.

A költő és a tudós – valójában egy és ugyanaz a személy – viszont azt mondja: „az emberi faj más, mint a többi, az ember még nem használta ki a lehetőségeit”.

Van egy másik nézőpont is. Korunk nagy veszedelme – amely még a bombánál is veszélyesebb – a *banalitás*. A banalitás szerintem a fantázia elnyomását jelenti. A banális emberek elfojtják fantáziájukat, képzelőerő nélkül próbálnak élni.

Hannah Arendt *Eichmann Jeruzsálemben** című könyvében a náciokról ír. Könyvének alcímében a *gonoszság banalitását* említi. A németek nem különálló faj. Voltak köztük jók, és voltak rosszak is, mint minden társadalomban, de fantáziájukat mindannyian elfojtották, és láthattuk: amikor eluralkodik a banalitás, akkor bármilyen szörnyűség megtörténhet. Én azonban megfordítanám a kifejezést, és a gonoszság banalitása helyett a *banalitás gonoszságát* használnám. Mert a banalitás maga a gonoszság!

Azért beszélek erről, mert számomra Szent-Györgyi az értelmet elfojtó banalitás antitézise. Nekem ő jelenti azt a „szabadgyökszerű” fantáziát, amelyet nem korlátoz a megszokás. Az 1968-as párizsi diáklázadás fiatal résztvevőinek – lehetett őket furcsáknak, talán bolondoknak is tartani –

*Magyar kiadás: Hannah Arendt: *Eichmann Jeruzsálemben. Tudósítás a gonosz banalitásáról*. (Ford. Mesés Péter) Osiris, Budapest, 2000. – *A szerk.*

ELŐSZÓ • 9

volt egy csodálatos jelszavuk: „Éljen soká a fantázia!” Bizonyos értelemben Szent-Györgyi Albert élete és munkássága is erről szól: „Éljen soká a fantázia!”

Szent-Györgyi pályafutásának tudományos és emberi dimenziója egyaránt rendkívüli jelentőségű. Cambridge-ben Frederick Gowland Hopkinsszal, a nagy biokémikussal dolgozott, aztán visszatért Magyarországra, hogy hazája tudományát újjáteremtse. Elnyerte a Nobel-díjat, és Magyarország vezető tudósa lett. Ennek ellenére sohasem csak „magyar”, vagy „magyar-amerikai” tudósnek számított. Szent-Györgyi Albert több mint magyar, olyan világnagyság, akit nem lehet országhatárok közé szorítani.

Szembeszegült a „banalitás gonoszságával”, így természetesen Németországban és a szülőföldjén is szembe került a fasiszta rezsimmel. Bátorságával és tekintélyével a hitleri időkben ő lett a magyarországi ellenállási mozgalom vezéralakja. Hitler elsősorban őt akarta megölni a magyarok közül. Volt idő, amikor Szent-Györgyi nevét üvöltve a fejét követelte. Nemcsak azért, mert Szent-Györgyi az ellenállási mozgalom fontos személyisége volt, hanem mert nyíltan is kiállt a faszizmussal szemben. Ezzel erősítette a rendszert ellenző, becsületes emberek morális tartását. Azokban az időkben állandó veszélyben forgott az élete.

Szent-Györgyi Albert a világban folyó ijesztő változások ellenére is látott reményt. Kutatóként, költőként és különként mindig szembeszállt a „hivatalos véleménnyel”. Független gondolkodó, költő és tudós volt, aki a rák megelőzésének és gyógyításának lehetőségeit kereste. Az a gyanúm azonban, hogy miközben a rák gyógyítását kutatta, nemcsak az *orvosi* probléma járt az eszében. A rák ugyanis egy sokkal nagyobb jelentőségű probléma metaforája is, mert a világ is „rákbetegségben” szenved. Szent-Györgyi Albert ezt is próbálta gyógyítani.

Ha úgy tűnik, mintha isteníténém Szent-Györgyi Albertet, akkor benne az embert istenítem, és nem valami istenszerű alakot bálványozok. Végtelenül tiszteltem őt, de nem azért, mert azt képzelem, hogy természetfeletti képességekkel rendelkezett, hanem azért, mert a szó legteljesebb értelmében *ember* volt. Ha Szent-Györgyi Albertre gondolok, akkor olyan dolgok jutnak az eszembe, melyek valamennyiünkben *meztalálhatók*.

Nemrég találtam rá Pablo Neruda egyik versére, amely akár e könyv főhősére is ráillik. Pablo Nerudától Szent-Györgyi Albertnek, egyik Nobel-díjastól a másiktól:

Kitalálom, ahogy tudom,
s csinálom. Ha sosem hibáznék,
ki hinné tévedésem?

10 • SZENT-GYÖRGYI ALBERT

S ha magam megváltozom,
és nem ismer fel többé senki,
én akkor is ugyanazt teszem,
nem cselekedhetek másképp.

Albert sem tehetett másképp. Ilyen volt Szent-Györgyi Albert – az ember, a tudós, a költő és a barát, akinek barátsága sem ismert határokat. Tisztelgek Szent-Györgyi Albert szelleme előtt, és őszintén örülök ennek az életrajznak.

Studs Terkel